

»nuotintamisen». Verbi *muodontaa* on tosin kuulunut kieleen jo varhemminkin, mutta vain suppean erikoisalan käytössä: jalkineen työstämisen erästä vaihetta tarkoittavana (esim. Kenkäteollisuuden sanasto v. 1928: *muodontaa* 'koputtaa, efterbanka, tillbanka'). Kriitikkojen harrastama »muodontaminen» on tästä kenkien muodontamisesta varmaan riippumatonta.

Vielä yksi samantapainen muodoste, tällä kertaa tosin vain pakinoitsijan leikkimieleessä käyttämä: »Näiden lakien ulkopuolelle jää monta aikaisemmin eläkkeelle siirtynyttä — — mutta heidän asiansa otetaan myöhemmin käsiteltäväksi, Jaa, ilmeisesti sitten, kun meitä ei ole kuin kourallinen. Hyi, epäoikeudenmukaista *lainsäädäntelyä*.» (Ammattikasvatus 1967 s. 305.) »Säädäntelyn» kantaverbi *säädäntää* puuttuu, mutta kynää ovat taas olleet ohjaamassa sellaiset nomen acti ja nomen actionis -tapaukset kuin *lainsäädäntä*, *-säädäntö*.

Sananmuodostusopin tutkijalle tällaiset tapaukset ovat herkkupaloja. Kaksitavuisten nomini- ja verbikantojen sa-

muus, miten se eri tapauksissa selittyneekin, on suomessa tavallista: *sula* — *sula/a*, *kylmä* — *kylmä/ä*, *tuule* — *tuule/e*, *keksi* — *keksi/i*, *lohko* — *lohko/o*, *säilö* — *säilö/ö*, *vilku* — *vilku/u*, *synty* — *synty/y*. Useampitavuisissa johdoksissa vastaava ilmiö sitä vastoin on ani harvinaisen ja aina jollain tapaa sekundaari: *aukea* — *aukea/a*, *häpeä* — *häpeä/ä*, *ompele* — *ompele/e* (tästä tapauksesta ks. Hakulinen, SKRK³ s. 156). *-nta*-tapauksissa käyttöön tullut oikotie on nyt kartuttamassa tätä erikoista tapausryhmää, tuskin kuitenkaan eduksi johto-oppimme selvyydelle. Miltähän kuulostaisi, jos vaikka etsimistä ruvettaisiin saman kaavan mukaan sanomaan »etsintämiseksi» (vrt. *etsintä*), melomista »melontamiseksi» (vrt. *melonta*) ja harkitsemista »harkintamiseksi» (vrt. *harkinta*)? *Viestinnän*, *nuotinnan* ja *muodonnan* johtosuhte verbeihin *viestiä*, *nuotita* ja *muodota* on selvä ja totunnaisten mallien mukainen, eikä sitä kannata ruveta hämärtämään uusilla »viestintämisillä», »nuotintamisilla» ja »muodontamisilla».

TERHO ITKONEN

Teitittelyn taustaa

Kulttuurikielissä on erilaisia puhutelmumuotoja, joita käytetään sen mukaan mikä on puhujan ja puhutellun suhde, ovatko he yhteiskunnallisesti tasa-arvoisia vai eriarvoisia, ovatko he toisilleen läheisiä vai vieraita. »Oletko valmis?» »Oletteko valmis?» »Onko insinööri valmis?» Siinä kolme meikäläistä mallia.

Näin ei kuitenkaan välttämättä tarvitsisi olla. Yksikön toisen persoonan käyttö on alkuperäinen tapa, muut suhteellisen myöhäisiä. Esimerkiksi klassillinen latina tunsi vain sinuttelun: orjat sinuttelivat isäntiään, alamaiset keisaria. Kuitenkin juuri keisarin hovista teitittely lähti liikkeelle. Keisarit käyttivät Kons-

tantinus Suuresta saakka (n. 300 jKr.) asiakirjoissa monikon ensimmäistä persoonaa. Alkuun tässä tarkoitettiin hovia, hallitusta, aivan kuin joku liikkeen johtaja nykyään kirjoittaa: »Olemme lähettäneet teille . . .» Alamaisetkin käyttäessään vastaavasti te-puhuttelua ikään kuin sijoittivat hovin keisarin taakse ja puhuttelivat häntä hovinsa päämiehenä. Mutta aikaa myöten tämä kielenkäyttö kangistui ja siirtyi tarkoittamaan myös keisarin persoonaa. Tämän tavan omaksuivat Rooman keisareiden perilliset saksalaiset keisarit, edelleen muutkin hallitsijat, ja niin se siirtyi latinasta Euroopan uusiin kieliin. Kuten luonnollista on, tämä kielenkäytön piirre levisi yhteis-

kunnassa alemmaskin: paitsi hallitsijaa puhuteltiin monikon toisella persoonalla pian muitakin mahtimiehiä. Benediktinimunkki Otfried sepittäessään 800-luvun jälkipuolella saksankielisen runoelman ja omistaessaan sen piispa Salomonille puhuttelee häntä monikon toisessa persoonassa: ir. Vuosisatojen mitaan tämä puhuttelutapa yhä lavensi piiriään — ja samalla tietysti sen arvo väheni. 1500-luvulta alkaen esiintyy jo kolmannen persoonan käyttöä: »Der Junker hat ja nach mir gesendet?» (Herrahaman on lähettänyt minua hakemaan?) Tämä tietysti verhoaa puhuttelua vielä enemmän kuin toisen persoonan käyttö: ei oikeastaan edes puhutella, puhutaan vain kuin jostakin poissa olevasta. Toinen kiertotapa oli se, ettei puhuttu ihmisestä itsestään, vaan jostakin hänen ylevästä ominaisuudestaan: armollisuudesta, jalosukuisuudesta tms. Saksassa on »teidän armonne», Euer Gnaden, monikollinen ilmaus, joten siihen liittyi tietysti monikollinen verbi (ja pronomini): »Euer Gnaden geruhen . . .» (teidän armonne suvaitsevat . . .) Tämä tasoitti tietä taas uudelle etäisen puhuttelun muodolle: monikon kolmas persoona alkoi 1600-luvun lopusta lähtien vallata alaa yksikön kolmannelta. Kuten tiedetään, Sie, monikon kolmannen persoonan pronomini, on nykysaksassa yksin vallitseva »kohteliaisuuspronomini» — se on kokonaan syrjäyttänyt Ihr-puhuttelun ja myös yksikön kolmannen persoonan.

Saksaa on seurannut tanska, jossa alkuun omaksuttiin monikon 2. persoona, I, mutta kun se ei lopulta ollut tarpeeksi kunnioittava, siirryttiin yksikön kolmannen persoonan kautta monikon kolmanteen: De.

Ruotsissakin on teitittely (ensin I, sitten Ni) ollut tuttua jo keskiajalla. Vielä 1600-luvulla sitä käyttivät nuoremmat ja vähäarvoisemmat puhutellessaan vanhempia ja arvokkaampia. Mutta täälläkin teitittelyn arvo laskemistaan laski, niin että 1800-luvun puolimaissa

sitä saattoivat päinvastoin käyttää vain vanhemmat ja arvokkaammat puhutellessaan nuorempia ja vähäarvoisempia — ja silloinkin oli vaara, että nämä käsitivät sellaisen puhuttelun loukkaavaksi! Lisäksi sitä vielä käyttivät nuoret sivistyneen luokan jäsenet keskinäisessä seurustelussaan, mutta muuten oli jo kokonaan siirrytty kolmannen persoonan ja arvonimen käyttöön: »Kan kommerserådet komma?» (Voiko kauppaneuvos tulla?) Koska tämä ainainen tittelin — tai tittelin ja nimen tai »alaspäin» puhuttelussa pelkän nimen — toistaminen on melko hankalaa, on aikanaan koetettu palauttaa teitittelyä arvoonsa. Oli erityisiä teitittely-yhdistyksiä, Ni-föreningar, jotka propagoivat Ni-puhuttelua — mutta turhaan. Se on edelleen mahdoton vähänkään kunnioittavampaan puhutteluun. Niinpä on, merkittävää kyllä, pyörä pyörähtänyt sikäli takaisin päin, että sinuttelu valtaa yhä enemmän alaa.

Kohteliaan puhuttelumuodon arvon alenemisesta antaa myös japanin kieli esimerkin, joka osoittaa, että tässä ovat liikkeellä yleisinhimilliset sosiaalipsykologiset tekijät. Iso tietosanakirja mainitsee, että japanissa toisen persoonan pronomini *omae* 'sinä' on nykyään loukkaavan halventava, mutta että sen alkupe räimen merkitys on 'arvoisa edusta'. Nykyinen kohtelias puhuttelusana *anata* on alkujaan merkinnyt 'tuo henkilö', mikä siis vastaa Euroopan kielten kolmannen persoonan käyttöä.

Suomessakin tietysti sinuttelu on alkupe räinen puhuttelutapa, ja yhä vielä on etäisiä seutuja, joilla se jotenkin yksinään vallitsee. Mutta teitittely on sekin jo kauan ollut meillä täysin kansanomaista, esim. niin, että lapset ovat teititelleet vanhempiaan. Tapaa sellaistaikin, että vaimo, joka on tuntuvasti miestänsä nuorempi, teitittelee häntä.

Koska ruotsi hyvin kauan on ollut meidän sivistyneistömme kieli, ruotsi tietysti on vahvasti vaikuttanut puhuttelutapoihimme. Teitittely on varmaankin

suurimmalta osalta ruotsin virikkeistä syntynyttä — ja osin sillä on samoja käyttörajoituksiakin. Se ei kuitenkaan ole meillä tullut läheskään yhtä vähäkäyttöiseksi kuin ruotsissa. Meillä se on täysin käypä aikuisten ihmisten keskinäisessä seurustelussa. Siviilielämässä voi esim. työntekijä hyvin teititellä esimiestään tai asiakastaan. Sen sijaan lapset eivät juuri teitittele vanhempia ihmisiä, koululaiset eivät opettajaan, ja vaikka Sisäpalvelusohjesääntö nykyään neuvoo sotilashenkilöitä teitittelemään esimiehiään, sellainen lienee melko harvinaista. Kolmannen persoonan käyttö on näissä tapauksissa normaalia, vaikkakaan ei ehdotonta.

Huomattakoon muuten, että teitittely eroaa varsinaisesta monikon toisesta persoonasta muodoltaan siten, että asiallinen yksiköllisyys näkyy liittomuodoissa. Yleiskielessä kysytään yhdeltä ihmiseltä: »Oletteko jo syönyt?»

Milloin puhuttelu ei kohdistu määrähenkilöön, vaan kehen hyvänsä kuulijaan tai lukijaan, voidaan haitatta sinutella. Pappi voi saarnassaan kysyä, jokaista kuulijaa tarkoittaen: »Miten on sinun laitasi?» Viittauslyhenteet ks. (= katso) ja vrt. (= vertaa) eivät tunnu tunkeilevan tuttavallisilta, ja liikenne-

kehotukset »Tule» ja »Aja hitaasti» ovat täysin luonnollisia. Sen sijaan liikennepoliisin olisi tietysti sopimatonta huutaa autoilijalle: »Aja hitaasti!»

Englannissa kehitys on ollut varsin toisenlainen: teitittely on siellä kokonaan syrjäyttänyt sinuttelun, niin että se elää vain hengellisessä kielessä. Vaikka teitittelyssä siis ei enää ole minkäänlaista kunnioittavan tai vieraan puhuttelun sävyä, sen rinnalle ei ole kehittynyt uutta puhuttelumuotoa, vaan tuttavallisuus, vieraus tai kunnioitus osoitetaan puhuttelusanoilla, joita aina käytetään — toisin kuin suomessa, jossa vastaus »Niin, herra» on tuttu vain käännöstromaaneista ja nimen ja tittelin käyttöä teitittelyn yhteydessä (»Kuinka selitätte tämän, pääjohtaja Aaltonen?») kuulee milteipä vain radion haastattelijoilta.

Muuten: puhujan ja puhutellun suoran henkilökohtaisen suhteen verhoamisen tarve ilmenee joskus myös puhujan persoonan peittämisenä. Oudon yleisön, kuulija- tai lukijakunnan edessä emme useinkaan sano »minä», vaan puhumme »allekirjoittaneesta» tai »näiden rivien kirjoittajasta». Sama ilmiö esiintyy Samuelin kehotuksessa: »Puhu, Herra, palvelijasi kuulee.»¹

MATTI SADENIEMI

Kielitoimiston tiedonantoja

Container-käsitteen suomalaiseksi nimeksi kielilautakunta suosittelee käytännössä jo olevaa *kontti*-sanaa, joka tietenkin nojautuu toisaalta *containeriin*, toisaalta vanhaan *konttiin*, joka sekin merkitsee kuljetusvälinettä.

*

Prof. Terho Itkosen ehdotuksesta Kielitoimisto on suositellut rautakaupoille

e-johtimisia verbaalisubstantiiveja ja johdosten ja esim. *aine*-loppuisten yhdyssanojen sijaan eräiden työskentelyvälineinä käytettyjen aineiden nimiin. Sellaisiahan on runsaasti ennestään olemassa (esim. *eriste*, *heikenne*, *huuhde*, *johde*, *kehite*, *kiillote*, *kiinnite*, *liuote*, *ohenne*, *puudute*, *pölyte*, *rokote*, *sumute*). Näiden tapaan ovat suositeltavia esim. *kylläste* (pro *kyllästäjä*), *raikaste* (pro *raikastaja*), *tahranpoiste* (pro

¹ Vieraita kieliä koskevat tiedot on saatu varsinkin teoksista Grimm; Deutsches Wörterbuch, Ordbog over det danske Sprog ja Ordbok över svenska språket.